

SOSIO-ONOMASTIIKKA VAHVASTI ESILLÄ UPPSALAN NIMISTÖKONGRESSISSA

Nimistöntutkijat eri puolilta maailmaa kokoontuvat kansainväliseen kongressiin kolmen vuoden välein. Kolmannen vuosituhannen ensimmäinen ja kaikkiaan järjestyksessä jo 21. nimistöntutkimuksen kongressi järjestettiin naapurimaassamme Ruotsissa. Elokuun 19.–24. päivänä 2002 Uppsalan yliopiston päärakennuksessa parveili noin 350 nimistöntutkijaa 42 eri maas-

ta; valtaosin Euroopasta mutta kuitenkin kaikilta viideltä mantereelta. Suomalaisia tutkijoita kongressissa oli 14, viidenneksi eniten isäntämaa-Ruotsin, Saksan, Italian ja Espanjan jälkeen.

Kongressin vankan kivijalan muodostivat kuusi temaattista sektiota, joista kaksi oli vielä jaettu kahtia kielen tai aihepiirin perusteella. Kongressin noin 250 esitel-

mää jakautuivat sektioihin luontevasti. Esitelmiä pidettiin kaikilla virallisilla kielillä: englanniksi, saksaksi ja ranskaksi.

Ensimmäisen sektorin aiheena oli — odotetustikin — nimateoria. Sektiossa käsiteltiin ikuista kysymystä proprin olemuksesta ja siitä, mikä lopulta erottaa proprin appellatiivista. Tietokoneaika on tuonut tällekin pohdinnalle uusia ulottuvuuksia: onko esimerkiksi *Internet* propri vai ei ja tulisiko se kirjoittaa pienellä vai isolla alkukirjaimella? Tätä meidänkin kotoisen kielenhuoltomme suosikkikysymystä pohti saksalainen Angelika Bergien — eikä lopuliseen yksimielisyyteen päästy, vaikka *Internet* isolla saikin enemmän kannatusta.

Proprin tehtävä on yksilöidä tarkoituksensa. Kaikilla niillä paikoilla on nimet, joista on tarpeen puhua. On myös paikkoja (esimerkiksi jotkin luonnonpaikat), joilla ei ole lainkaan nimeä. Miksi tällaisia paikkoja on ja millaisia ne ovat; tätä mietti tanskalainen Bent Jørgensen. Suomalaista kenttätöyden kautta erilaisiin nimimaisemiin tottunutta tutkijaa tämä kenties tarpeettoman teoreettinen kysymys oudoksutti. On luonnollista, että kaikilla paikoilla ei ole nimeä, koska niistä ei tarvitse puhua. Joistakin paikoista käytämme pelkkiä appellatiiveja (esimerkiksi *kauppa S-marketin* sijasta), koska ne tietyissä konteksteissa riittävät identifioimaan paikan. Vaikka tällaiset ilmaukset voivat olla yksiviitteisiä, ne eivät laajemmassa yhteydessä erota samanlaisia paikkoja toisistaan.

Erilaiset nimikategoriat ja kategorioiden väliset rajat pohdituttivat useita tutkijoita. Suomalainen Paula Sjöblom selvitti sitä, mikä on yritysten nimien asema ja suhde muihin nimiryhmiin. Yritysten nimissä esiintyy henkilö- ja paikannimiä ja appellatiiveja — myös nimikategoriana yritysten nimet sisältävät kaikkien näiden ominaisuuksia. Tutkittaessa varhaisia yritysten nimiä ja niissä tapahtuneita muutoksia huo-

mataan, että kehitys on usein kulkenut kovinkin vaihtelevista ja appellatiivisista ilmauksista kohti vakiintuneita etikettejä. Yritysten nimet antavat näin mahdollisuuden hahmottaa proprin olemusta osin uudella tavalla: proprin kategoria on ehkä vaihtuvampi ja muuttuvampi kuin aiemmin on ajateltu.

Terminologiset kysymykset kytkeytyvät vahvasti nimateoriaan. Mitä käsitteitä käytämme kun puhumme erilaisista nimistä ja millaista teoreettista käsitystä nimistöstä terminologiamme kuvaa? Nimistöntutkimuksen terminologia on kansainvälisesti arvioituna heterogeenista; eri maissa ja eri kielillä samoista asioista puhutaan liian monin eri tavoin. Selvää ja selkeää parannusta tähän hajanaisuuteen esitti tsekkiläinen Milan Harvalík, joka ehdotti yhteisen kansainvälisen terminologian kokoamista ja rakentamista. Tähän vaativan ja raskaankin työn haasteeseen vastattiin jo kongressissa, kun uusi vastavalittu nimistöntutkijoiden yhteisön johtokunta päätti ryhtyä työhön.

Esitelmämäärältään suurin sektio Nimet ja yhteiskunta oli jaettu aihepiireittäin kahtia. Nimet lähteinä -alasektiossa käsiteltiin sitä, mitä nimet kertovat esimerkiksi asutushistoriasta, kielihistoriasta, kielikontakteista, yhteiskunnan muuttumisesta ja sen arvoista. Kaija Mallat pohti sitä, onko nimistössämme mytologisia paikannimiä. Varhemmassa tutkimuksessa esimerkiksi *pyhä-, jätti-* tai *neitsyt-*elementin sisältävät nimet on usein leimattu tällaisiksi, vaikka ilman tarkkaa selvitystä on mahdoton sanoa, milloin paikannimi on oikeasti mytologinen tai milloin se vain sisältää määritteen, joka näyttää tällaiselta. Turvallisempaa onkin puhua »mytologisista paikannimistä», reilusti lainausmerkeissä.

Ruotsalainen Birgit Falck-Kjällqvist oli laajahkon aineiston turvin selvittänyt sitä, missä määrin naisten nimiä esiintyy perin-

teisten maaseudun paikannimien määriteosina. Tulokset eivät olleet yllättäviä: miesten nimiin verrattuna naisten nimiä mainitaan paikannimissä kovin harvoin. Tämä ei kuitenkaan kertone pelkästään todellisesta tilanteesta vaan paljon myös paikannimien keruun tavoista. Keruuaineistot koostuvat ennen kaikkea vanhemmilta miehiltä kerätyistä nimistöistä; naisten käyttämä nimistö on keruussa jäänyt vähemmistöön. Tilanne näyttää olevan muissa pohjoismaissa aivan samankaltainen kuin Suomessa.

Gerrit Bloothofft oli tutkinut etunimien valinnan suhdetta alakulttuureihin. Hollantilaisille lapsille vuosina 1983–1999 annetut nimet paljastivat, että tietynlaiset nimet ovat suosittuja tietynlaisissa perheissä. Määräävinä tekijöinä olivat perheen tulo-taso, asuinpaikka, kieli, uskonnollisuus ja traditionaalisuus. Vanhemmat siis valitsivat lapsilleen nimiä, jotka ovat suosittuja heidän omassa alakulttuurissaan. — Vastavaanlainen selvitys suomalaisten etunimistä olisi kiintoisaa luettavaa.

Nimet eivät aina pelkästään yksilöi vaan voivat myös kantaa erilaisia viestejä. Eteläafrikkalainen Adrian Koopman osoitti tämän vakuuttavasti esitellessään zulunimiä. Useat zulunimet — etenkin henkilönnimet ja eläintennimet — välittävät viestejä, joita ei muulla tavoin edes voisi esittää. Nuori vaimo voi esimerkiksi antaa lapselleen nimen *uFunani* 'mitä haluat minusta', jos hän haluaa kritisoida anoppiaan. Muussa kielenkäytössä tällainen viesti olisi mahdoton. Myös erilaisten paikkojen nimet voivat sisältää viestejä: ohjeita, lupauksia ja ehdotuksia. Koulu voi olla nimeltään *Siyathuthuka* 'me edistymme', olutkappakka *Phuzimpilo* 'juo terveellisesti'.

Mitkä seikat säätelevät nimien antoa ja käyttöä? Tämä laaja kysymys oli aiheena Nimet ja yhteiskunta -teeman toisessa alasektiossa. Reina Boerrigter toi esiin sen, kuinka yrityksen on nimenvallinnassaan

otettava huomioon ympäristönsä: jos yritys haluaa identiteetiltään olla paikallinen, on myös nimen oltava sellainen. Hollannissa tämä näkyy selvästi Friisinmaan yritysten nimissä. Koska alueella arvostetaan paikallista omaleimaista murretta, ovat myös seudun yritysnimet selvästi murteellisempia kuin muualla Hollannissa. — Samankaltainen tendenssi näkyy Suomenkin nimistössä: suomalaisuus on nyt tunnustettu positii-viseksi arvoksi, joten monet uudet yritykset ovat valinneet itselleen suomenkielisen nimen. Helsingin uusien ravintoloiden nimiä ovat esimerkiksi *Aurinko*, *Helmi*, *Karntano*, *Nokka* ja *Teatteri*.

Guro Reisæter selvitti sitä, mitkä tekijät säätelevät henkilönnimen valintaa kaksikielisissä ja usein kaksikulttuurisissakin perheissä. Tutkimusalueena on ollut Tromsø, jossa puhutaan peräti yli 100 eri kieltä — siis erinomainen kaupunki tällaiseen tutkimukseen. Melko tavallisia ovat niin sanottu kompromissinimet, jotka toimivat molemmilla perheen kielillä. Tällainen nimi on esimerkiksi *Mitra*, joka sopii yhtä lailla norjalaisten kuin iranilaisten sukulaisten suuhun. Samansuuntaisia havaintoja oli tehnyt Doreen Gerritzen Hollannissa asuvien turkkilais- ja marokkolaisperheiden lapsilleen antamista nimistä: vierasperäisen nimen tulee toimia myös uudessa ympäristössä. Muissa tämän sektorin »monikulttuurisissa» esitelmissä analysoitiin muun muassa Unkarin saksalaisten etunimiä (Andrea Bambek) ja puolalaisia sukunimiä Saksassa (Barbara Czopek-Kopciuch).

Bertie Neethling oli tutkinut Etelä-Afrikan xhosien suhtautumista eurooppalaisiin nimiinsä. Valtaosalla xhosista on sekä afrikkalainen että englannin- tai afrikaansinkielinen nimi. Apartheid-kauden jälkeen eurooppalaiset nimet ovat yleisesti menettäneet suosiotaan. Tutkimuksen mukaan nuorten xhosien suhtautuminen jakautui kuitenkin selvästi kahtia: toisille eurooppa-

lainen nimi oli taakka, toisille ilonaihe. Minna Saarelma-Maunumaan esitelmä taas käsitteli afrikkalaisnimiä, jotka ovat merkitykseltään kristillisiä (esimerkiksi Nambiassa *Etuhole* 'hän rakastaa meitä' tai *Hupitho* 'pelastus'). Monissa Afrikan maissa tällaiset nimet ovat suosituimpia nimiä. Uskonnolla on siis nykyäänkin merkittävä rooli afrikkalaisten nimenannossa.

Eksoottisempaa henkilönnimistöä käsitteli myös Zhonghua Li, joka kertoi kiinalaisten sukupolvinimien suosiovaihtelusta. Kiinalaisessa henkilönnimisysteemissä yksilöllä on sukunimi, sukupolvinimi ja etunimi. Sukupolvinimi kertoo, mihin sukupolveen nimenkantaja kuuluu. Maon hallinnon aikana näiden nimien käyttö väheni, mutta viime aikoina ne ovat taas tulleet aktiivisemmin käyttöön. Poliittinen muutos on siis heijastunut selvästi myös henkilönnimiin. Kwang-Sook Lien esitelmä taas käsitteli korealaisten etunimien valintaperusteita, joista tärkeimpiä ovat nimen merkitys ja sen äänteellinen yhteensopivuus sukunimen kanssa.

Nimenmuodostus, nimistön muuttuminen ja katoaminen olivat aiheena kolmannessa sektiossa. Suomessa viime vuosina tehty sosio-onomastinen tutkimus sopi mainiosti esiteltäväksi tässä. Ritva Liisa Pitkänen tekikin selkoa paikannimien käytöstä ja osaamisesta eli nimitaidosta ja Terhi Ainiala jatkoi tästä kertomalla paikannimistön muuttumisesta. Nimitaidon yhteys paikannimistön muuttumiseen on vahva: ne nimet ovat altteimpia katoamaan, joita käyttävät enää vanhimmat ikäpolvet.

Useat sektion esitelmistä käsittelivät nimenmuodostusta. Ruotsinkieliset nimet Suomessa ja Virossa olivat aiheina kahdessa esitelmässä. Viimeistään 1200-luvulta peräisin oleva ruotsinkielinen asutus näkyy Viron paikannimistössä, eritoten esimerkiksi Saarenmaan ja Hiidenmaan nimistössä. Marja Kallasmaa esitteli useita virolaisia

paikannimiä, jotka sisältänevät ruotsinkielisen appellatiivin tai proprin (esimerkiksi *Piur* < ru. *bjur* 'majava'). Toni Suutarin esitelmässä siirryttiin Suomeen ja nykyiseen tilanteeseen. Suutari selvitti niitä periaatteita, joiden mukaan ruotsinkielisiä paikannimiä on kaksikielisillä alueilla käytetty. Muutaman vuosikymmenen takaisesta nimien kääntämisestä ja muokkaamisesta — joka nyt on tunnustettu aikamoiseksi virheeksi — on siirrytty alkuperäisten nimien säilyttämiseen.

Lasten antamat ja käyttämät nimet kertovat kiinnostavasti yleisistä nimenmuodostuksen periaatteista. Aihepiiri on vielä valitettavan tuntematon, koska tutkimusta ei liiemmästi ole. Oman kortensa tähän kekkoon kantoi ruotsalainen Katharina Leibring, joka selvitteli lasten leluilleen antamia nimiä. Mallin vaikutus on lelujenkin nimeämisessä vahva, sillä monilla nimistä on vastine oikeassa elämässä. Esimerkiksi lapselle läheiset aikuiset *Lars* ja *Margareta* ovat yhdistyneet nukan nimessä *Lars-Areta*.

Entä millaisia nimiä muodostetaan aurinkokunnan planeetoille ja satelliiteille? Tästä uuden ja jopa neitseellisen maiseman nimeämisestä kertoi italialainen Enzo Caffarelli. Nimeäminen on ollut runsasta ja nopeaa, sillä valtaosa nimistä on annettu kahtena viime vuosikymmenenä. Aurinkokunnan nimissä maapallon nimet on otettu uusiokäyttöön: nimiksi on kelpuutettu esimerkiksi tuttuja henkilön- ja paikannimiä ja mytologisten hahmojen ja kirjallisuuden nimiä.

Sanakirjoja ja muita aineistoprojekteja esiteltiin neljännessä sektiossa. Perinteisiä kirjahankkeita edustivat muun muassa Laimutis Bilkisin esittelemä liettualainen paikannimikirja, Svavar Sigmundssonin esittelemä Islannin ensimmäinen paikannimikirja, Irina Ganzhinan esittelemä venäläisen sukunimikirja ja Ken Tuckerin esittele-

mä kanadalainen etu- ja sukunimikirja (jonka aineisto kootaan puhelinluetteloista!).

Viime vuosina onomastikot ovat menneet yhä innokkaammin mukaan myös Internetin maailmaan. David Blair kertoi Australian kansallisesta paikannimiprojektista, jonka nimiaineisto on tarkoitus saada kaiken kansan nähtäväksi myös Internetiin. Leendert Brouwer taas esitteli hollantilaisen Meertens Instituutin hankkeen, jossa kansalaiset voivat tutustua sukunimiensä taustoihin instituutin kotisivuilla. Sivuilla annetaan tietoa sukunimien historiasta ja merkityksistä, niiden kantajien määrästä ja nimien alueellisista levinneisyyksistä. Tämänhetkinen aineisto kattaa jo yli kolme neljäsosaa maan väestöstä.

Nimistönsuunnittelu ja nimistönhuolto ovat kongressi kongressilta saaneet entistä enemmän näkyvyyttä ja esitelmöijiiä. Staffan Nyström kertoi esitelmässään Tukholman nimistönsuunnittelusta ja sen ongelmista. Tilanne tuntui kovin tutuilta: vain paikannimiä vaihtamalla liki saman tarinan olisi voinut kertoa jostakin Suomen suurkaupungista. Kun nimistönsuunnittelusta viime kädessä vastaavat poliitikot, ei nimistön kannalta huonoilta ratkaisuilta aina ole vältytty.

Kirjallisuuden nimet olivat kuudennen ja viimeisen sektion teemana. Tällaista tutkimusta tehdään koko ajan enemmän; hyvänä esimerkkinä alan mittavuudesta on Italiassa tekeillä oleva laaja sanakirja, josta kertoi Anna Ferrari. Imaginaaristen paikkojen nimiä sisältävä sanakirja sisältää valmistuessaan pari tuhatta keskeistä länsimaisesta kirjallisuudesta tuttua paikannimeä, jotka eivät esiinny todellisuudessa. Dietlind Krügerin ja Benoît Leblancin esitelmät käsittelevät J. K. Rowlingin Harry Potter -kirjojen nimien kääntämistä ja olivat siten hyvin ajan hermoilla. Muissa kirjallisuus-esitelmissä ruodittiin muun muassa Samuel Beckettin (Jeremy Parrott), Nagib Mahfou-

zin (Ikram Masmoudi) ja N. S. Leskovin (Tatiana Evsseenko) teosten nimiä. Suomalaiset — tai varsinkin suomenkieliset — tutkijat ovat kirjallisuuden nimistä puhuttaessa lähinnä kuulijoina, koska meillä tutkimus ei ole aihepiiriä juuri kosketellut. Uppsalassa olisi tosin mieluusti kuullut esitelmän vaikkapa Gösta Knutssonin Pelle Svanslös eli Pekka Töpöhäntä -kirjojen nimien suomentamisesta. Tästä uppsalalaisesta kissastahan on tullut koko kaupungin symboli.

Uppsalassa järjestettiin jo muutaman edellisen kongressin tapaan kaksi erityisessiota, joiden teemoina olivat onomastiikan opetus ja popularisointi sekä onomastiikan julkaiseminen. Molemmat antoivat kyllä laajan ja monipuolisen kuvan eri maiden tilanteesta, mutta tahtoivat liiaksi jäädä oman toiminnan esittelyksi ja jopa kehumiseksi. Tutkimustiedon popularisointi oli vahvasti esillä — nimistötiedolle on kysyntää kaikkialla. Saksassa on esimerkiksi jo muutaman vuoden ajan lähetetty kaikkina arkipäivinä suorana radio-ohjelmana eräänlaista »nimikorvaa», jossa kuulijat ovat voineet kysyä sukunimistään.

Uppsalan kongressin anti oli edustava, monipuolinen ja värikäskin. Yleistuntumaksi jäi, että kulttuurinen, yhteiskunnallinen ja sosio-onomastinen ote on entisestään vahvistunut, kun taas etymologinen ja historiallinen tutkimus on aiempaa vähäisempää. Suomalainen tutkimus kulkee kunnialla uuden suunnan etujoukoissa. Seuraava kansainvälinen nimistöntutkimuskongressi järjestetään vuonna 2005 Italian Pisassa; nähtäväksi jää, onko suunta silloin yhä sama. ■

TERHI AINIALA
MINNA SAARELMA-MAUNUMAA
Sähköposti: terhi.ainiala@kotus.fi
minna.saarelma@clinet.fi